

УДК 378.22:808.51/54

 Лілія Кононенко

КРИТЕРІЇ СФОРМОВАНOSTІ ОРАТОРСЬКОЇ МАЙСТЕРНОСТІ У МАЙБУТНІХ МАГІСТРІВ СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ

А Представлені результати спостереження, інтерв'ювання та анкетування стосовно ораторської організації соціально-педагогічної діяльності. На підставі результатів проведеного констатувального експерименту конкретизовані критерії і показники сформованості ораторської майстерності в майбутніх магістрів соціальної педагогіки.

Ключові слова: ораторська майстерність, інформаційний критерій, операційний критерій, мотиваційний критерій.

Лілія Кононенко. Критерии сформированности ораторского мастерства у будущих магистров социальной педагогике.

А Представлены результаты наблюдения, интервьюирования и анкетирования относительно ораторской организации социально-педагогической деятельности. На основании результатов проведенного констатирующего эксперимента конкретизированы критерии и показатели сформированности ораторского мастерства у будущих магистров социальной педагогике.

Ключевые слова: ораторское мастерство, информационный критерий, операционный критерий, мотивационный критерий.

Liliya Kononenko. The criteria of oratorical art's formation of future social pedagogy masters.

S The results of observation, interviewing and survey concerning social pedagogical activity are presented. On the grounds of carried out stating experiment, the criteria and indexes of oratorical art's formation of future social pedagogy masters are concretized.

Key words: oratorical art, informative criteria, operative criteria, motivational criteria.

Актуальність проблеми. Уже понад 20 років на науково-педагогічних теренах України функціонує система соціально-педагогічної роботи. Відтоді й дотепер її статус – надзвичайно актуальної теоретико-практичної системи – не змінився. Обґрунтування змісту, окреслення напрямів роботи, визначення спеціальних методів і прийомів зумовило підготовку кадрів для соціально-педагогічної роботи, а саме: у численних вишах України здійснюється навчання за спеціальностями «Соціальна робота», «Соціальна педагогіка»; водночас науково-дослідницькі інститути здійснюють пошук шляхів удосконалення цільового, мотиваційного, змістового, операційного та організаційного компонентів структури діяльності соціального педагога. Однак до цього часу немає уніфікованого підходу до укладання освітньо-кваліфікаційної характеристики та освітньо-кваліфікаційної програми підготовки соціального педагога, не визначені єдині вимоги до його професійної майстерності.

Основний зміст дослідження. Досліджуючи питання формування ораторської майстерності у спеціальності «Соціальна педагогіка», припускаємо, що в системі вмінь фахівця із соціально-педагогічної роботи, взагалі педагога будь-якої спеціалізації, не вистачає ораторських умінь. На наш погляд, усі форми соціально-педагогічної роботи, всі методи і прийоми, за допомогою яких реалізується стратегія соціального захисту, можуть бути розглянуті, проаналізовані й оцінені крізь призму ораторської майстерності.

З іншого боку, не важко знайти педагогічний зміст у понятті «ораторська майстерність». Так, остання визначається як висока культура, художня виразність, стилістична точність, аргументованість і переконливість, які виникають унаслідок цілеспрямованої роботи оратора в галузі теорії й практики ораторського мистецтва. Майстерність перед-

бачає наявність професійних знань, умінь, навичок і досягається в процесі уважного вивчення діяльності та її осмислення, наполегливого оволодіння досвідом попередників і напружених власних творчих шукань [3, с. 143].

В основному своєму змісті ораторська майстерність збігається із педагогічною майстерністю, яку в педагогіці визначають як комплекс властивостей особистості, що забезпечують високий рівень самоорганізації професійної педагогічної діяльності [6, с. 6]. Тому, на наш погляд, розглядати поняття ораторської майстерності варто в педагогічній площині.

На необхідності ефективного, інтенсивного підвищення мовної ерудиції суспільства, зокрема працівників у галузі освіти, наголошують учені-методологи, методисти з проблем риторики, еристики, теорії аргументації. Згідно з їх переконаннями, у полеміці, дискусії, науковому спорі перемагає той, хто не лише добре знає загальний настрій, інтереси групи, яка представляє в цілому громадську думку, а й завойовує повагу, довіру, співчуття чесним, продуманим умілим переконанням, викладом своєї позиції, яка повинна бути спрямована на інтереси суспільства суверенної держави.

Основною метою нашого дослідження було аргументування доцільності та необхідності формування ораторської майстерності в майбутніх магістрів соціальної педагогіки. Для цього здійснимо аналіз нормативних і навчальних документів, які регламентують процес навчання магістрів соціальної педагогіки на психолого-педагогічних факультетах. Зазначимо, що з-поміж навчальних документів нами були проаналізовані робочі та навчальні програми з курсу «Основи красномовства», який передбачено підготовкою студентів освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр», адже

дисципліна з відповідним змістом у плані підготовки спеціалістів і магістрів відсутня (має місце лише елективний курс, до змісту якого, на розсуд викладача, можна включити аспект формування ораторської майстерності).

У першу чергу визначаємо сфери реалізації професійних магістрів соціальної педагогіки, здійснивши зіставлення посад, на яких може працювати цей фахівець, і посадових функцій. Так, працюючи на посадах: «соціальний педагог закладів освіти I–IV р. а.», «методист», «вихователь-методист», «інструктор», «інспектор», «державний інспектор», «консультант», «консультант спеціалізованих служб (центрів)», «консультант психолого-медико-педагогічної консультації», «інспектор із виплати пенсій» випускник вишу здійснює такі функції: діагностичну, правозахисну, превентивну, консультативну, комунікативну, прогностичну, організаційну, дозвіллево-виховну, методичну, посередницько-координаційну. Посади директора соціальних служб і центрів; керівника центрів, об'єднань, клубів; менеджера; інспектора; агента з питань соціальних змін; адміністратора, супервізора передбачають реалізацію діагностичної, адміністративно-управлінської, керівної, аналітичної, дослідницької, методичної, правозахисної, превентивної, консультативної, комунікативної, організаційної, дозвіллево-виховної, прогностичної, проектувальної, нормотворчої та контрольної-наглядової функцій. Посади «науковий співробітник (соціальний захист населення, соціальна сфера)», «науковий співробітник (в інших галузях навчання)», «викладач професійного навчально-виховного закладу», «викладач вищого навчального закладу», «лектор», «експерт», «аналітик», «дослідник», «агент із питань соціальних змін» відповідають таким виробничим функціям: діагностична, аналітична, дослідницька, консультативна, організаційна, прогностична, проектувальна, комунікативна, методична, нормотворча, інформаційно-пропагандистська, наукова.

У поданому переліку представлені функції соціального педагога освітньо-кваліфікаційного рівня магістр, реалізація більшості з яких неможлива без сформованості ораторських умінь. Наприклад, комунікативна, інформаційно-пропагандистська, адміністративно-управлінська, організаційна, дозвіллево-виховна, профілактична функції вимагають від соціального педагога вміння переконувати, обстоювати свою думку через логічний доказ, при цьому бути інтонаційно коректним, лексично і стилістично точним. Такий комплекс умінь, безсумнівно, формується лише в межах ораторської підготовки.

Як бачимо, при підготовці соціального педагога необхідно орієнтуватися не лише на його знання з риторики, а й на уміння використовувати їх у практичній роботі в різних сферах діяльності: 1) професійно-педагогічній; 2) навчально-пізнавальній; 3) громадсько-політичній; 4) культурно-естетичній.

Підготовка майбутніх магістрів соціальної педагогіки [4, с. 122–158] до ефективної професійно-педагогічної діяльності в аспекті ораторської майстерності зумовила нагальну потребу у створенні та реалізації моделі її формування. Реалізація нашої моделі націлена на формування в майбутніх магістрів соціальної педагогіки нової якості – ораторської майстерності, що визначає цінність і результативність їхньої взаємодії зі споживачами соціально-педагогічних послуг.

У зв'язку з цим виникла необхідність у проведенні констатувального експерименту, що уможливило конкретизацію критеріїв, показників і рівнів сформованості ораторської майстерності в майбутніх магістрів соціальної педагогіки. У констатувальному експерименті брали участь студенти і магістранти педагогічних ВНЗ спеціальності «Соціальна педагогіка», а також моноспеціальностей зі спеціалізацією «Соціальна педагогіка», працівники соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді м. Полтави й Полтавської області (соціальні працівники, психологи, медичні консультанти, оскільки вони реалізують функцію соціального виховання й

сприяють ефективній соціалізації людини на кожному етапі її розвитку), клієнти соціальних служб. Загальна кількість учасників експерименту (первинної констатації) – 950.

Констатувальний експеримент передбачав два етапи. На першому етапі було визначено рівень усвідомлення майбутніми магістрами соціальної педагогіки – студентами педагогічних університетів – необхідності оволодіння ораторською технікою (методами і прийомами), виявлено стан використання соціальними педагогами ораторської техніки з метою оптимізації професійно-педагогічної діяльності. З метою реалізації завдань проводилось інтерв'ювання та анкетування студентів і магістрантів спеціальності «Соціальна педагогіка», а також працівників соціально педагогічного профілю. Усього було одержано 32 протоколи інтерв'ю і 856 заповнених анкет.

Аналіз результатів проведеного діагностичного зрізу показав ступінь усвідомлення респондентами педагогічної сили ораторського мистецтва та необхідності формування відповідних умінь і навичок. Одні респонденти (36 %) відповіли, що вони усвідомлюють педагогічну цінність ораторського мистецтва, доцільність і необхідність формування ораторської майстерності з метою оптимізації професійно-педагогічної діяльності, але їм важко встановити межі між ораторським виступом і педагогічно доцільним спілкуванням. Респонденти цієї групи вказували на бажання розширити свої знання з основ красномовства саме в контексті соціально-педагогічної діяльності та на необхідність оволодіння методикою комплексного впливу ораторського мистецтва на якість та ефективність професійно-педагогічної діяльності.

Інша група респондентів (55 %) відводила ораторським умінням другорядну роль у професійно-педагогічній діяльності, визнаючи їх надлишковими в низці професійних умінь і надаючи перевагу традиційним, головним чином психологічним методам і прийомам спілкування з клієнтами. На їхню думку, ораторські вміння можна використовувати лише на масових заходах, оскільки ці вміння розуміються опитуваними як засіб ефективної публічної самопрезентації. Ця група учасників експерименту впевнена в тому, що подібні вміння зводяться лише до формування правильності мовлення (ідеться про грамотність) і його виразності, а з фізіологічної точки зору – до гучного озвучування тексту промови. Поза увагою респондентів залишилася решта необхідних ораторських якостей: ясність, точність, стислість, чистота, простота, доцільність та образність мовлення. Не звернено увагу також на логіко-емоційну сторону спілкування. За переконанням опитуваних, не кожен студент ззагалі може на професійному рівні оволодіти ораторською майстерністю.

Решта опитуваних (9 %) зайняли нейтральну позицію, не висловлюючи жодних категоричних суджень. Респонденти цієї групи не заперечували доцільності формування ораторської майстерності у працівників соціальної сфери (соціальних педагогів, соціальних працівників, магістрів соціальної педагогіки) і фактично не мали нічого проти використання ораторських умінь і навичок у професійно-педагогічній діяльності. Водночас ораторські вміння трактувалися ними як бажані, але не обов'язкові (рис. 1):

Безумовне усвідомлення педагогічної цінності ораторської майстерності
Ораторські вміння розглядаються як бажані, але не обов'язкові
Ораторські вміння виконують другорядну роль у професійно-педагогічній діяльності

➔ **Рис. 1.** Ступінь усвідомлення педагогічної сили ораторського мистецтва та необхідності формування ораторських умінь і навичок у працівників соціальної сфери

Подальша дослідницька робота на першому етапі констатувального експерименту передбачала спостереження за роботою соціальних педагогів, соціальних працівників Полтави, а також за роботою студентів V, VI курсів – майбутніх соціальних педагогів і магістрів соціальної педагогіки в умовах виробничої соціально-педагогічної практики. Вибір методу спостереження для збирання матеріалу був не випадковим, адже з-поміж усіх емпіричних обсерваційних методів він є найдоступнішим в умовах навчально-виховного процесу. Перевагу надаємо прямому та включеному спостереженню. Під час спостереження застосовувалися метод аналізу взаємодії як різновид прямого спостереження та метод оцінювання як модифікація опосередкованого спостереження.

Аналіз результатів спостереження дозволив зробити висновок про те, що в переважній кількості епізодів – 26 із 33 (78,78 %) – не було виявлено власне ораторських умінь, а саме: спостерігався некерований механічний добір жестів під час спілкування; недоцільна, а інколи й небезпечна організація територіального простору; мовні порушення, що виявлялися в лексичних неточностях, у використанні «паразитичного словника», у змішуванні стилів; під час взаємодії з клієнтами соціальні педагоги й соціальні працівники не використовували можливостей інтонації для керування увагою аудиторії; загалом спостерігався стан аудиторного шоку різного ступеня і різного прояву. Головною перевагою мовленнєвої сторони професійного спілкування визнавалися гучність і звучність голосу («щоб почули»), а робота над риторичною стороною мовлення зводилася до вираження пристрастного запалу, натхнення в ситуації групової або масової взаємодії. Власне, увага була скерована на пафос (під час масових заходів – застосування пафосу, в індивідуальному спілкуванні – його усунення).

Безумовно, у більшості ситуацій, у яких клієнтами були представники маргінальних груп населення, важливо й необхідно було говорити зрозумілою мовою без дратівливих «високих нот» у голосі, але в ситуації переконування, на наш погляд, дуже важко обійтися без піднесеної, «пафосної» інтонації. Також була виявлена недосконала композиційна побудова виступів як у ситуаціях групової взаємодії, так і у випадках індивідуального консультування. На жаль, фахівці соціальної сфери не усвідомлюють, що промова може й не бути бездоганною за змістом, але варто прагнути досконалості у формі (побудові) – принаймні, за головне достоїнство мати наявність у ній початку і кінцівки й турбуватися про завершеність тексту.

Можемо констатувати, що у фіксованих ситуаціях соціальні педагоги, соціальні працівники, студенти-практиканти діяли виключно інтуїтивно, часто покладаючись на вроджений хист і природну чарівність. Проте зазвичай до соціальної роботи, особливо поза системою освіти, залучаються особи з маргінальним минулим або наявними адикціями, що може перекреслити і хист, і чарівність. У такій ситуації вкрай важливо формувати ораторські вміння і постійно вдосконалювати їх.

Також одним із завдань першого етапу констатувального експерименту було з'ясувати, як соціальні педагоги на практиці використовують ораторські вміння і чи володіють ними взагалі. Тому наступний крок експерименту передбачав моделювання педагогічних ситуацій, за допомогою яких було виявлено, як уміє фахівець і майбутній соціальний педагог реалізовувати психолого-педагогічний потенціал ораторського мистецтва у професійно-педагогічній діяльності.

Учасникам експерименту запропонували декілька варіантів можливого «проживання» тієї чи іншої ситуації. Понадзавданням в усіх запропонованих ситуаціях визначалося завоювання та утримання уваги аудиторії поза фізіологічним лімітом (15 хв.). Одним із супутніх завдань було переконування аудиторії в запропонованих висновках, зважаючи на давньоантичне розуміння риторики як науки, що

розвиває «здатність знаходити можливі способи переконування стосовно кожного даного предмета» [2, с. 19]. Лише деякі з варіантів містили пропозицію активно застосувати ораторську майстерність з метою переконування і привертання (активізації) уваги учасників взаємодії. Зокрема, студентам пропонувалося змінити жанр виголошеної промови, наприклад, з інформаційної – на спонукальну, з переконувальної – на розважальну. Зміна жанрів зумовлювала й використання специфічних засобів і прийомів – змістових (ілюстрації, історії, образи, порівняння, цитати, додаткова інформація; зауваження оцінного характеру, що торкаються системи цінностей або інтересів слухачів); мовних і образотворчих (засоби, звернені до раціональної сфери: терміни, інша наукова лексика; і до емоційної сфери: словесна наочність: асоціативність, експресивність, яскравість, пов'язана з використанням відповідної лексики, тропів, фігур); структурних (апелятивні і риторичні питання, звернення до аудиторії, несподівані перерви в розповіді для додаткової інформації з подальшим поверненням до недоговореного, інверсія структурних частин, чергування елементів раціонального («холодні інтонації», «ідея») і емоційного («гарячі інтонації», «образ»); повторення, пропуск ланки в реченні, контрасти, зіставлення, прихована форма діалогу («мислення вголос» – ланцюг питань і відповідей, створення проблемних ситуацій); наочних (які є водночас елементом і змісту, і структури – таблиці, діаграми, репродукції, схеми, реальні предмети, кінофільми, відеофільми і т. п.) [1, с. 190], а також паралінгвістичних – таких, що пов'язані із мовленням, але не є власне мовленням (різноманітність інтонації, паузи, сила і тембр голосу) і кінетичних (міміка, поза, жести) [5, с. 150].

Варто зазначити, що добір тих чи інших засобів управління аудиторією здійснювався в залежності від її характеру, ситуації, жанру промови, що також було виявом ораторської майстерності. Решта варіантів вирішення ситуації мали загальний характер і будувалися за звичною для тієї чи іншої установи схемою.

Результати першого етапу констатувального експерименту дають можливість зробити деякі висновки щодо стану сформованості ораторської майстерності в працівників соціальної сфери, в тому числі в майбутніх магістрів соціальної педагогіки:

а) 30 % респондентів усвідомлює необхідність формування ораторської майстерності у працівників соціальної сфери для їхнього професійного зростання;

б) у більшості випадків методи і прийоми ораторської майстерності все ж таки використовувалися під час педагогічної взаємодії, хоча переважно це відбувалося на інтуїтивному рівні;

в) на дослідницьке запитання щодо перешкод у встановленні контакту між соціальним педагогом (працівником) і клієнтом переважна більшість респондентів відповіли: страх, нещирість, нав'язливість, мовленнєва неспроможність і професійна некомпетентність (ієрархія зберігається). Усі перераховані недоліки є деформацією ораторської майстерності;

г) опитуваним бракує спеціальних теоретичних і методичних знань щодо використання ораторської майстерності з метою оптимізації педагогічної взаємодії;

г) упровадження елементів експериментальної роботи у професійно-педагогічну діяльність майбутніх магістрів соціальної педагогіки (студентів IV–V курсів, магістрантів) дозволило спрямувати мотивацію студентів на отримання професійних знань з ораторського мистецтва та прикладних ораторських умінь.

Аналіз проблеми дослідження, уточнення поняття ораторської майстерності і результати першого етапу констатувального експерименту дали можливість розробити критерії та показники сформованості ораторської майстерності в майбутніх магістрів соціальної педагогіки (рис. 2).

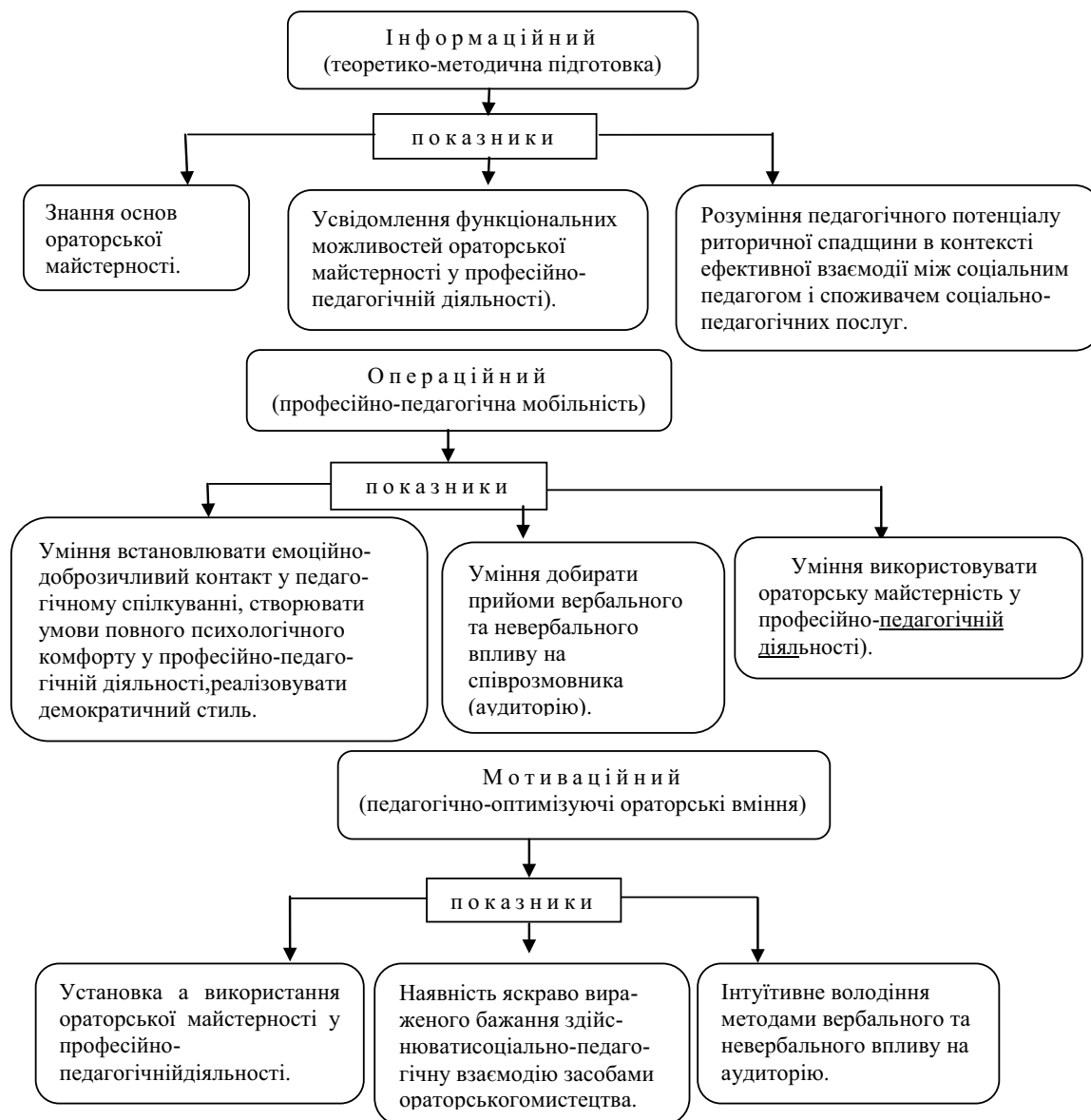

Рис. 2. Критерії сформованості ораторської майстерності у майбутніх магістрів соціальної педагогіки

Визначаючи рівень сформованості ораторської майстерності в майбутніх магістрів соціальної педагогіки, ми спиралися на всі перелічені вище критерії. Відсутність бодай одного з них робить недостатньою характеристику сформованості ораторської майстерності, оскільки її формування передбачає вихід за межі інтелектуально-пізнавальної діяльності особистості і потребує діагностичних, комунікативних, мистецьких дій та прояву соціально-психологічних якостей.

Висновок. Визначені критерії сформованості ораторської майстерності зумовили побудову розгалуженої критеріальної структури з уточненням виділених критеріїв і показників, а також із визначенням рівнів сформованості даної якості (високого, середнього та низького).

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів поставленої проблеми.

До напрямів подальшого вивчення відносимо: про-

блему формування професійно-педагогічної мобільності в магістра соціальної педагогіки; питання застосування ним ораторської майстерності в роботі з людьми з обмеженими можливостями, з обдарованими людьми, з представниками маргінальних груп.

Література

1. Анисимова Т. В. Современная деловая риторика : учеб. пособие / Т. В. Анисимова, Е. Г. Гемпельсон. – 2-е изд., стереотип. – М. : Изд-во Моск. психол.-соц. ин-та; Воронеж : Изд-во НПО "МОДЭК", 2004. – 432 с.
2. Аристотель. Риторика // Античные риторика / ред. А. А. Тахо-Годи. – М. : Изд-во МГУ, 1978. – 352 с.
3. Куньч З. Риторичний словник / Зоряна Куньч. – К. : Рідна мова, 1997. – 342 с.
4. Литовченко Л. В. Формування ораторської майстерності у майбутніх магістрів із соціальної педагогіки : дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук. 13.00.04 / Київський ун-т ім. Бориса Грінченка / Л. В. Литовченко. – Київ, 2010. – 262 с.
5. Морган Ник. Ораторское искусство / Ник Морган; [пер. с англ. : Н. Г. Владимировва, Я. А. Лев]. – М. : ООО "Вершина", 2005. – 240 с.
6. Основы педагогического мастерства : учеб. пособие для пед. спец. высш. учеб. заведений / И. А. Зязюн, И. Ф. Кривонос, Н. Н. Тарасевич [и др.]; под ред. И. А. Зязюна. – М. : Просвещение, 1989. – 302 с.